Papers of the Institute for Bulgarian Language, 38, 173 – 203
Print ISSN 0323-9934, Online ISSN 2603-3402

DOI: 10.47810/PIBL.XXXVIII.25.04

ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ФОКУСА В БЪЛГАРСКОТО ИЗРЕЧЕНИЕ

Елеонора Йовкова-Шии
Университет Тояма, Япония

IDENTIFICATION OF THE FOCUS IN THE BULGARIAN SENTENCE

Eleonora Yovkova-Shii
University of Toyama, Japan

Резюме: Тази студия разглежда проблема за фокуса и неговата реализация в информационната структура на простото декларативно изречение в писмения български език. Целта на изследването е да се проверят и обосноват направените вече в други изследвания наблюдения относно фокуса на базата на данни от различни писмени източници. Основните проблеми, които се разглеждат, са чрез какви механизми е възможно идентифицирането на фокуса в изречението в писмения език и възможно ли е разграничаването на двата вида фокус – информационен фокус и идентификационен фокус в българската писмена реч.

Ключови думи: фокус, информационен фокус, идентификационен фокус, словоред, детерминираност, тип информация, тип множество алтернативи, писмен език

Abstract: This paper deals with the problem of focus and its realization in the information structure of the simple declarative sentence in the written Bulgarian language. The aim of the study is to examine and verify the observations made already about focus in some previous studies on the base on the analysis of data from different types of texts,. The main problems which this paper makes attempt to investigate, are what are the mechanisms for identifying focus in the sentence and is it possible to distinguish anyhow the two types of focus, namely information focus and identification focus, in the written Bulgarian language.

Keywords: focus, information focus, identification focus, word order, determinedness, type of information, type of set of alternatives, written language

---

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0)

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В настоящата студия ще се спрем на въпроса за фокуса и неговото реализиране в информационната структура на простото декларативно изречение в писмения български език. Целта на това изследване е да направим опит да обосновем на базата на данни, събрани от различни писмени източници, наблюденията, направени във връзка с фокуса и неговото реализиране в информационната структура на българското изречение, в предишни дескриптивни изследвания (Yovkova-Shii 2022a; Yovkova-Shii 2024). Основния проблем, който ще разгледаме, е чрез какви механизми е възможно идентифицирането на фокуса в изречението в писмения език. Във връзка с този проблем ще се спрем и на въпроса възможно ли е разграничаването на различните видове фокуси, т. е. информационен фокус и идентификационен фокус[1] и, ако е възможно, съществуват ли инвариантни механизми за разграничаване. Спираме се на писмения език, тъй като той почти не е дискутиран в научната литература. Освен това ще анализираме главно подлога, тъй като подлогът, наред със сказуемото, е елементът, който е подложен най-често на фокусиране в изречението. Наблюденията в тази студия засягат главно изречения с глаголно сказуемо, но при анализа на данните ще се спрем накратко и на изречения с именно сказуемо.

Методологията на изследването се базира на следния процес: въз основа на предишни наблюдения по въпроса ще формулираме условно хипотези относно разглежданите проблеми и на базата на примери, събрани от различни източници на писмения език, ще направим опит да тестваме валидността на хипотезите. В този смисъл това изследване има не теоретичен или дескриптивен, а по-скоро емпиричен характер .

Разглеждайки въпроса за актуалното членение на българското изречение, Иванчев (Ivanchev 1957: 500) споменава: „... словоредът и логическото ударение се явяват важни средства за разкриване на комуникативния заряд на изречението. Наред с тях в езици като българския не по-малко важно средство за това е и членът“. Тъй като Иванчев анализира разговорния език (устната реч), той разглежда логическото ударение като един от основните механизми за разграничаване на основата (топика) и ядката[2] (фокуса). В писмения език обаче логическото ударение не е валиден фактор. Позовавайки се на механизмите, посочени от Иванчев, ние ще разгледаме словореда и членуването в писмения език. Словоредът се разглежда в повечето изследвания като основен механизъм в информационното структуриране на българското изречение, докато ролята на

[1] Наричан в повечето трудове „контрастен фокус“.

[2] „Основа“ и „ядка“ са термините, които Иванчев използва.

членуването почти не е дискутирана. Освен двата механизма – словоред и членуване – тук ще добавим и други два критерия, а именно тип информация и тип множество от алтернативи, които ще бъдат използвани при анализа на двата вида фокус.

За анализа на данните ще процедираме по следния начин. Ще съберем примери на прости двусъставни (с подлог, сказуемо) или трисъставни (с подлог, сказуемо, допълнение) изречения от различни жанрове на писмения език. Ще изследваме словоредните особености на подлога в събраните примери според следния критерий.

‹SV (SOV, SVO), VS (OVS, VOS)›[3]

За всяка установена дистрибуция ще разгледаме морфологичните особености на подлога с оглед на детерминираността, както е посочено по-долу.

‹S[D/I[4]] V (S[D/I] OV, S[D/I] VO), VS[D/I] (OVS[D/I], VOS[D/I])›

На базата на критериите за идентифициране на прагматичната роля, посочени в част 4, 5 и 6 на тази студия, както и на контекстуалната информация, ще анализираме типа информация, свързана с подлога, за всяко изречение според следните четири признака: 1. Подлог = топик; 2. Подлог = информационен фокус; 3. Подлог = идентификационен фокус; 4. Изречение = фокус.

Въз основа на получените резултати ще проверим валидността на формулираните хипотези.

Студията е структурирана по следния начин. В част 2 се уточнява съдържанието на термина топик, използван в това изследване. В част 3 се дискутира въпросът за фокуса, неговото дефиниране и типовете фокус. В част 4 накратко се прави преглед на словореда на простото изречение в българския език и неговото структуриране с оглед на фокуса. В част 5 се разглежда въпросът за членуването (детерминацията) в българския език и неговата роля при информационното структуриране на изречението. В част 6 ще дискутираме някои допълнителни критерии за разграничаването на двата вида фокус – информационен фокус и идентификационен фокус. В част 7 ще постановим хипотезите, чиято валидност ще проверим чрез анализа на конкретните данни. Част 8 представя анализа на данните. В част 9 се правят изводи и заключения.

---

[3] Теоретично, VSO и OSV комбинации с междинен подлог са възможни, но тъй като те почти не се срещат в речта, ще ги изключим от анализа. Интересът ни е насочен главно към началната (предвербална) или крайната (поствербална) позиция на подлога, поради това ще се абстрахираме от синтактичните позиции на допълнението.

[4] D и I означават съответно „определеност“ и „неопределеност“.

2. ТОПИК

Преди да пристъпим към анализа, ще направим някои уточнения във връзка с двата термина – топик и фокус, използвани тук. Ще започнем с топика.

В тази студия термините топик и фокус (Halliday 1967; Halliday 1985) се употребяват в значение, близко до значението на традиционно използваните термини „тема“ и „рема“. Така, топикът означава „нещо дадено, известно или стара информация“, а фокусът – „нещо ново“.

Терминът тема / топик бива използван в някои изследвания и за обозначаване на „въвеждането на нов референт в дискурса, бъдещ топик (Hockett 1958; Reinhart 1981). Тази употреба не е равнозначна с това, което ние наричаме топик, но в някои случаи (например случаите с определен (членуван) подлог), значението на топика в нашето разбиране би могло да се припокрие със значението „въвеждане на нов референт в дискурса“[5].

3. ФОКУС

Фокусът е свързан с прагматична особеност, изразяваща най-важната или отличителна информация, която обикновено е нова, а ако не е нова, препотвърждава информация, която адресатът вече притежава (Dik, Hengeveld 1997; Erteschik-Shir 2007). Както сочат Валдуви и Енгдал (Vallduví, Engdahl 1996: 469), тъй като всяко изречение съдържа нещо ново, във всяко изречение задължително има фокусен елемент.[6] Фокусът може да бъде изразен както чрез отделен структурен елемент на изречението или цялото изречение може да представлява фокус (изречение – фокус).

В научната литература се използват различни термини по отношение на типовете фокус, като в някои случаи различни термини биват използвани за едно и също явление (вж. бележка 1) или пък един и същ термин бива използван за различни явления (вж. Zubizarreta 1998; Krifka 2008; Neeleman, Vermeulen 2012; Janinskaja 2016). Ето и част от използваните термини: информационен фокус (information focus), регулярен фокус (regular focus), контрастен фокус (contrastive focus), идентификационен фокус (identification(al) focus), затворен

[5] Тъй като въвеждането на нов референт в дискурса може да бъде осъществено и посредством форми с *един*, които ние не смятаме за топик, терминът тема / топик в разбирането на Хокет (Hockett 1958) и Райнхарт (Reinhart 1981) не е напълно еднозначен с използвания от нас термин топик.

[6] За разлика от топика, който не е задължително да присъства във всяко изречение, поради което съществуват безтопикални (глаголни) изречения.

фокус (closed focus), отворен фокус (open focus), емфатичен фокус (emphatic focus), изчерпателен фокус (exhaustive focus), широк фокус (broad focus), тесен фокус (narrow focus).

Тук ще използваме термините информационен фокус и идентификационен фокус. Информационен фокус е този фокус, който въвежда в изказването новата (непредполагаема) информация, обикновено явяваща се като отговор на въпрос с въпросителна дума, както в долния пример.

1. а. ***Кой*** *играе на двора*?
   б. ***Дете / Едно дете / Детето на съседите***[7] *играе на двора*.[8]

Както беше споменато, отделен структурен елемент на изречението или цялото изречение могат да изразяват новата информация. Така изречението (1.б.) в горепосочения пример би могло да функционира и като изречение – фокус (***Дете / Едно дете / Детето на съседите играе на двора***.), отговарящо на въпроса ***Какво става?.***

Идентификационният фокус, от друга страна, както посочва Зубизарета (Zubizarreta 1998: 6), е „свързан с контекстуално детерминирано множество от алтернативи“. Докато всяко изречение поради факта, че притежава потенциал, който трябва да бъде актуализиран, съдържа задължително информационен фокус, идентификационният фокус не е задължително да присъства във всяко изречение. Също така, както дискутира Киш (Kiss 1998), не всички езици притежават идентификационен фокус и в езиците, в които той съществува, информационният фокус и идентификационният фокус се различават както синтактично, така и семантично. Кръпова (Krapova 2004: 3), позовавайки се на Зубизарета (Zubizarreta 1998: 6), сочи, че идентификационният фокус[9] „изразява новата информация само индиректно, т. е. чрез подчертаване на информацията, която говорещият обикновено извежда на преден план като (потенциално) ново качество или свойство на това, за което се говори“ и „посочва уникалния член от множеството от алтернативи“. Крифка (Krifka 2008) разграничава двата вида фокус на базата на типа *множество от алтернативи*. Така за информационния фокус се посочва, че той функционира в „отворено множество от алтернативи“, докато идентификационният фокус функционира в „затворено множество от алтернативи“, елиминирайки всички ирелевантни за фокусирания елемент алтернативи (Skopeteas, Fanselow 2010: 170). Въпросите за типа информация,

[7] С удебелен шрифт се показва фокусът.

[8] Тук ще се абстрахираме от словореда и ще представим само възможните подлози условно в начална позиция.

[9] Кръпова използва термина „контрастен фокус“.

който изразяват двата вида фокус, и типа множество от алтернативи, в което функционират двата типа фокус, ще бъдат дискутирани по-подробно в част 6.

В някои изследвания (Shimoji 2018) се различават два вида идентификационен фокус – единият притежава качествата „контрастивност“ и „изчерпателност“, а другият притежава само качеството „контрастивност“[10]. По наше мнение вторият вид идентификационен фокус, посочен от Шимоджи, е по-правилно да бъде схващан като „контрастен топик“, а не като фокус[11]. В част 6 на студията ще се спрем накратко на въпроса за особеностите на идентификационния фокус с оглед на признака изчерпателност.

За разлика от идентификационния фокус, информационният фокус не притежава нито качеството „контрастивност“, нито качеството „изчерпателност“.

В научната литература, засягаща информационната структура на българското изречение, въпросът за разграничаването на двата вида фокус почти не е дискутиран с малки изключения (Nitsolova 2001; Krapova 2002).

4. СЛОВОРЕД И ФОКУС

Словоредът е главният механизъм, който се разглежда при анализа на информационната структура на изречението в българския език, но малко изследвания се занимават с проблема за словореда с оглед на фокуса в българския език, особено при различаването на двата типа фокус – информационен фокус и идентификационен фокус.

Българският език притежава свободен словоред и теоретично всеки конституент на изречението би могъл да заема всяка позиция в него[12]. Освен това началният подлог не е задължително да бъде топик, а топикът не е необходимо да стои в началото на изречението. Както обаче посочва Рудин (Rudin 1986: 14), свободата на словореда в българския език не означава „абсолютна свобо-

---

[10] Shimoji (Shimoji 2018: 89) дава следните примери от японски за двата вида идентификационен фокус (преводът на примерите е наш).

А: *Кой издържа изпитите*?

Б: а. ***Кен = Именно Кен*** *издържа изпитите*.[контрастен, изчерпателен]

б. ***Кен = Що се касае до Кен****, той издържа изпитите*. [контрастен]

В японски подлозите в (Ба.) и (Бб.) са маркирани с различни частици, които обуславят разликата в семантичната интерпретация на двете изречения.

[11] Основание за това е и фактът, че частицата, маркираща подлога в Бб. в горния пример, е частицата, използвана в японски за маркиране на топика.

[12] Дайър (Dyer 1992: 56) посочва 49 възможни словоредни комбинации за простото изречение в българския език, съдържащо подлог, сказуемо, пряко допълнение и непряко допълнение.

да“ и редът на конституентите в изречението е свързан както с неговата формална организация, така и с начина, по който се структурира информацията. Промените спрямо основния модел са подчинени на определени ограничения, свързани със синтактичната структура или с изграждането на дискурса (Tisheva 2007; Tisheva 2013). По тази причина българският език се класифицира като дискурсно конфигурационен език (Krapova 2004; Tisheva 2007), т. е. като език, в който прагматичните роли топик и фокус са свързани с определена синтактична позиция. Кръпова (Krapova 2004: 1) сочи, че що се отнася до лявата периферия на изречението, структурирането там се подчинява на изискванията на информационната структура. Тишева (Tisheva 2009: 245) и Геберт (Gebert 2009: 315) подкрепят идеята, че в прости декларативни изречения словоредът придобива дискурсна значимост.

Най-естественият начин на подреждане на конституентите в изречението е от позната, стара информация към нова (Ivanchev 1968: 42). При каноничния словоред (от типа SVO) разгръщането на информацията от познато към ново съвпада с основния синтактичен модел на изречението, следователно каноничният словоред се контролира от синтактичната структура. Неканоничните синтактични конструкции се обуславят от комуникационните функции на дискурса и служат за маркиране на информационния статус на различните елементи от изречението. Преместването на подлога от каноничната му предвербална, начална позиция в поствербална, крайна позиция се разглежда като един от механизмите за фокусиране (Tisheva, Dzhonova 2006).

Както се посочва в някои изследвания, позицията на подлога – фокус може да се разглежда като механизъм за разграничаване на типовете фокус. Янинская (Janinskaja 2016) твърди, че словоредът VS(O) се използва, когато подлогът изразява „широк фокус“ (информационен фокус), докато предвербалната позиция на подлога – фокус е свързана с изразяването на „тесен или контрастен фокус“ (идентификационен фокус). Кръпова (Krapova 2004) също посочва, че „контрастният фокус“ обикновено е свързан с лявата периферия на изречението.

Тъй като нашето внимание тук е насочено към фокуса, няма да се спираме на подробности за топика, но в анализа на данните ще включим и изречения с топикални подлози. Също така приемаме, че топикът най-естествено заема начална (предвербална) позиция в изречението, но не са изключени случаи с краен (поствербален) подлог – топик.

5. ДЕТЕРМИНАЦИЯ И ФОКУС

И предвербалният подлог, и поствербалният подлог може да бъдат както маркирани, така и немаркирани с оглед на категорията определеност.

Твърди се (вж. Fesenmeier 2009: 233), че определеността не е решаващ фактор в информационното структуриране на изречението. Както се видя обаче от споменатото по-горе схващане на Иванчев (Ivanchev 1957: 500), членуването също може да бъде важно средство за определяне на прагматичните роли в българското изречение. Васева-Кадънкова (Vaseva-Kadankova 1980: 119 – 120) също има подобно схващане.

Ще направим кратък преглед на категорията определеност на базата на някои предишни изследвания.

Под определени форми ще разбираме членуваните форми, а като неопределени форми ще разглеждаме нечленуваните форми и формите с *един*. Въпросът за формите с *един* като маркери на неопределеност е дискусионен. Една част от учените, изследвали този въпрос (Andreychin et al. 1953; Andreychin 1978; Georgiev 1978; Stoyanov 1980), приемат като неопределени само нечленуваните форми. Техните твърдения се основават на факта, че в езика има много структури с *един*, които не се различават функционално или семантично от същите структури без *един*. Позитивните аргументи в полза на твърдението, че *един* е маркер за неопределеност, се делят на две групи. Изследователите от едната група поддържат идеята за факултативната употреба на *един* (Maslov 1956; Naylor 1983). Учените от другата група поддържат идеята за задължителната употреба на *един* в определени контексти (Ivanchev 1957; Stamenov 1985; Stankov 1995). Фридман (Friedman 1976) дори нарича *един* „неопределителен член“.

На базата на предишно наше изследване (Yovkova-Shii 2022b) следваме схващането, че *един* е маркер за неопределеност, чиято граматикализация още не е завършила[13].

Според модела на Иванчев (Ivanchev 1957) поствербалният подлог – ядка (фокус) е винаги определен, докато превербалният подлог – ядка (фокус) може да бъде определен (членуван) или неопределен (нечленуван), както се сочи в примери (2.) и (3.).

2. *Дойдоха* ***войниците***.

3. ***Войници(те)*** *дойдоха*.

[13] На базата на модела за граматикализация на неопределителния член, предложен от Гивон (Givón 1981) и Хайне (Heine 1997) с неговите 5 степени (1. числително › 2. презентативен маркер › 3. маркер за специфичност › 4. маркер за неспецифичност › 5. член›), бе посочено, че *един* е достигнал третото ниво в процеса на граматикализация (като маркер за специфичност), но все още придобива свойства на четвъртото ниво (маркер за неспецифичност). Поради това *един* функционира като маркер за неопределеност, но не е напълно граматикализиран като неопределителен член.

Иванчев не разграничава типове фокус и за посочените примери с начален (предвербален) и краен (поствербален) подлог не се уточнява каква е тяхната семантико-прагматичната разлика.

Фокусираният подлог и в начална (предвербална), и в крайна (поствербална) позиция може да бъде както определен, така и неопределен. Както сочи Оол (Őhl 2010: 265), определеността е главно количествен признак, ограничаващ референта с оглед на дискурсния домейн. Ще направим обаче следното уточнение: информационният фокус може да бъде както определен, така и неопределен, докато идентификационният фокус е винаги определен. Задължителната определеност на идентификационния фокус ще аргументираме по следния начин. Идентификационният подлог – фокус е определен, тъй като той по начало не изразява нещо ново, а само препотвърждава информация, която се предполага да бъде вече позната на адресата или посочва уникалния член от вече детерминирано множество от алтернативи. Тази особеност го доближава до топика, който винаги е определен. Така например подлогът (***детето на съседите***) в (4.) само идентифицира вече позната информация.

4. ***Детето на съседите*** *(е това дете, което) играе на двора*.

Ако подлогът е неопределен (*Дете на съседите* (*е това дете, което) играе на двора*.), той не може да функционира като идентификационен фокус.

В пример (5.) илюстрираме по-експлицитно идентификационната функция на фокуса.

5.а. ***Коя от всичките*** *е Мария?*
б. ***Момичето с дълга коса***.

В случай като (5.), където подлогът получава интерпретация на идентификационен фокус (функционира в множество от алтернативи), неопределената форма (*момиче с дълга коса*) не е подходяща.

Когато референтът на информационния фокус също е познат, подлогът, изразяващ този тип фокус, може да бъде определен[14]. Следователно, определеният (членуваният) подлог може да изразява както топик, така и фокус – идентификационен или информационен. Разграничаването на тези прагматични роли е възможно само на контекстуално ниво.

Иванчев (Ivanchev 1957) твърди, че формите с *един*, които той смята за неопределени, намиращи се в начална (предвербална) позиция[15], функционират

[14] Както се видя от пример (1.), и членуваната форма може да изпълнява функцията на информационен фокус.

А: ***Кой*** *играе на двора*?

Б: ***Дете / Едно дете / Детето на съседите*** *играе на двора*.

[15] „Специфична неопределеност“ според Станков и Иванова (Stankov, Ivanova: 1989).

като топик, докато формите с *един*, намиращи се в крайна (поствербална) позиция, изразяват фокуса. Както обаче се видя от пример (1.), и начални форми с *един* може да функционират като фокус, в този случай информационен фокус.

6. а. ***Кой*** *играе на двора*?
б. ***Едно дете*** *играе на двора*.

Типичен пример с поствербален подлог-фокус са екзистенциалните изречения, където формите с *един* заемат задължително крайна (поствербална) позиция.

7. *Имало едно време* ***един царски син****. Той направил чудновата чешма. От нея мед и масло текло.* (Ран Босилек, *Народни приказки*)

В генеричните изречения, обратно, формите с *един* заемат обикновено начална (предвербална) позиция.

8. ***Един джентълмен***[16] *не би постъпил така*.

С изключение на случаите, когато формите с *един* служат за въвеждане на нов референт в дискурса[17], при което за подлога е наложително да заеме начална позиция (9.), за тях не съществуват структурни ограничения (10.).

9. *В оная нощ отидох на кея.* ***Една жена*** *ме дръпна за роклята. Разказа ми своя живот.* (БНК[18])
10. *От групата се отдели* ***една жена***.(БНК)

Нечленуваните подлози също могат за заемат както крайна (поствербална), така и начална (предвербална) позиция, но по-често се срещат в крайна (поствербална) позиция.

11. *Избухна* ***смях****. Компанията се оживи. И Стоичко, и кметът забравиха бързите си работи. Отчето съблече расото си и остави настрана калимявката си. Младен закачи пушката на върбата и седна при другите.* (Елин Пелин, *Отец Герасим / Повести и Разкази*.[19])
12. ***Смях*** *залива стаята. – Че лошо ли е, бай Василе? И ние ходихме да слушаме.*[20]

Неопределените форми с *един* изразяват обикновено информационен фокус. Чрез тях подлогът или цялото изречение биват фокусирани. Така например за (13.) и (14.) биха могли да се посочат следните информационни структури.

---

[16] „Неспецифична неопределеност“.
[17] Тема / топик в разбирането на Хокет и Райнхарт (вж. бел. 5).
[18] Български национален корпус (https://dcl.bas.bg/bulnc/)
[19] Моята библиотека <https://chitanka.info/authors>.
[20] Моята библиотека <https://chitanka.info/authors>.

13. ***Една жена*** *ме дръпна за роклята.*
Кой *ме дръпна за роклята.* → ***Една жена*** *ме дръпна за роклята.*
Какво стана?→***Една жена ме дръпна за роклята***.
14. *От групата се отдели* ***една жена***.
Кой *се отдели от групата?*→*От групата се отдели* ***една жена***.
Какво стана?→ ***От групата се отдели една жена***.

Подобно е положението и при неопределените нечленувани форми в (15.), (16.).

15. ***Смях*** *залива стаята.*
Какво *залива стаята?* → ***Смях*** *залива стаята.*
Какво става? → ***Смях залива стаята.***
16. *Избухна* ***смях***.
Какво *избухна*? → *Избухна* ***смях***.
Какво стана? → ***Избухна смях***.

Както се видя от горепосочените примери, подлозите – фокус могат да бъдат и определени, и неопределени. Въпросът е играе ли детерминацията някаква роля при фокусирането и може ли тя да бъде критерий за разграничаване на типовете фокус.

6. ДОПЪЛНИТЕЛНИ КРИТЕРИИ

Както сочи Васева-Кадънкова (Vaseva-Kadankova 1980: 121), разграничаването на темата (т. е. топика) и ремата (т. е. фокуса) в дадено изречение е труден проблем. Особено трудно е това разграничаване в писмения език, където прозодичният фактор (логическото ударение) е невалиден и единственото средство, което би помогнало до известна степен, е контекстът. Детерминацията (по-точно казано, неопределеността) може да бъде донякъде критерий, но не абсолютен, за разграничаването на фокуса.

Освен двата механизма – словоред и детерминираност, които разгледахме, ще се спрем на други два критерия, а именно: тип информация и тип множество алтернативи, които се обсъждат в литературата при дискутирането на проблема за фокуса.

В едно предишно изследване (Yovkova-Shii 2024) дискутирахме следното. Информационният фокус може да изразява както нова информация (16.), така и вече позната информация[21] (17.), докато идентифициониият фокус изразява само вече позната, но неактуализирана информация (вж. (4.), (5.)).

16. а. ***Кой*** *се дави под моста*?

[21] Като критерий за това посочихме определеността.

б. ***Едно дете*** *се дави под моста*.

17. а. ***Кой*** *плаща за екскурзията*?

б. ***Фирмата*** *плаща за екскурзията*.

В зависимост от речевата ситуация[22] подлогът в (17.б.) би могъл да бъде интерпретиран и като идентификационен фокус. Както сочи Цимерман (Zimmermann 2008: 351), трудно е да се предскаже съществуването или несъществуването на контрастно маркиране и това един конституент да бъде определен като контрастен или неконтрастен[23] само на основата на присъщи свойства или функция като отговор на въпрос. Това един конституент да бъде определен като контрастен или неконтрастен по-скоро зависи от специфични дискурсни изисквания. Следователно, на ниво дълбинна семантика контрастният (идентификационният) и информационният фокус не са фундаментално различни.

Крифка (Krifka 2008) излага подобна идея и, както вече бе посочено, разглежда различията между двата вида фокус с оглед на типа множество алтернативи – отворено или затворено. Така, ако се базираме на идеята на Крифка, когато предпоставка на подлога в (17.б.) е отворено множество от алтернативи (например, ***кой*** = {***фирмата, отделът, участниците...***}), интерпретацията ще е информационен фокус. Ако, обратно, предпоставката на подлога е затворено множество от алтернативи (например, ***кой*** = {***фирмата, отделът, участниците***}), интерпретацията ще е идентификационен фокус.

Дори на контекстуално ниво обаче е трудно да се установи какъв е типът (отворено или затворено) множество от алтернативи. Поради това ние ще направим следното уточнение. Когато не се предполага съществуването на множество от алтернативи, интерпретацията на фокуса е информационен фокус. Когато се предполага множество от алтернативи (било то отворено или затворено) и се сочи (идентифицира) уникалният член от това множество, то интерпретацията на фокуса е идентификационен фокус. Отворено / затворено множество от алтернативи са условни понятия. Когато не е възможно да се установи дали множеството от алтернативи е затворено, би могло да се каже, че идентификационният фокус просто показва уникалния член от множество алтернативи. Когато обаче са налице предпоставки множеството от алтернативи да бъде определено като затворено множество, би могло да се твърди, че идентификационният фокус е в същото време и изчерпателен фокус (exhaustive focus).

---

[22] Например без въпросителното изречение.

[23] Цимерман използва термина „контрастен“ конституент за това, което наричаме идентификационен.

Както илюстрирахме в (5.), може да се посочат речеви ситуации, за които би могло без съмнение да се твърди, че съществува затворено множество от алтернативи.[24] В този случай подлогът – фокус (***момичето с дълга коса***) може да бъде интерпретиран именно като идентификационен изчерпателен фокус.

С оглед на посочените по-горе два критерия – тип информация и тип множество от алтернативи, би могло да се заключи, че идентификационният фокус изразява вече позната, но неактуализирана информация и е член на множество (затворено или отворено) от алтернативи, докато информационният фокус изразява главно нова (непозната) информация[25] и не е член от множество от алтернативи.

Като се вземат предвид посочените дотук критерии, включително и словоредът и детерминацията, става ясно, че двата типа фокус се различават само по отношение на признака множество от алтернативи. Този признак обаче не е абсолютен и дори на контекстуално ниво е трудно да бъде установен.

Признаците определеност, начална позиция и познатост на информацията, които видяхме, че са характерни за идентификационния фокус, са свойства, които са присъщи и на топика. По тази причина би могло да се каже, че идентификационният фокус в българския език формално и семантично стои по-близо до топика, отколкото до фокуса.

7. ХИПОТЕЗИ

С оглед на направените дотук наблюдения ще постановим следните хипотези.

Хипотеза 1:

Фокусът може да заема както крайна, така и начална позиция в изречението. Освен това фокусът може да бъде както определен, така и неопределен.

Хипотеза 2:

Определените (членувани) подлози могат да функционират както като топик, така и като фокус – информационен и идентификационен. За разграничаването на тези три прагматични роли не съществуват абсолютни критерии, но условно би могло да се постанови следното: когато подлогът е определен, но не е

[24] В случая в (5.) това затворено множество от алтернативи се обуславя от наличието на лексемата ***всичките***. Едно примерно затворено множество от алтернативи би могло да бъде ***всичките*** = {***момичето с дълга коса***, ***момичето с къса коса***, ***момичето с руса коса***}.

[25] Както бе посочено обаче, съществуват и случаи като в (1.), в които информационният фокус може да изразява и позната информация.

топик, разграничаването на двата вида фокус може да се обоснове чрез наличието на множество от алтернативи, т.е. ако се предполага наличието на множество (затворено или отворено) от алтернативи, за което се посочва уникалният член, то интерпретацията е идентификационен фокус; ако не се предполага наличието на множество от алтернативи, то интерпретацията е информационен фокус.

Хипотеза 3:

Неопределените подлози – фокус изразяват информационния фокус или функционират в изречения – фокус, но не могат да функционират като идентификационен фокус.

Хипотеза 4:

Тъй като определеността е признак, присъщ за топика, който типично заема начална (предвербална) позиция, определените (членувани) подлози – фокус е по-типично да заемат начална (предвербална) позиция, докато крайната (поствербална) позиция е по-типична, но не абсолютна, за неопределените форми. Тъй като идентификационният фокус е винаги определен и по ред свойства се приближава до топика, той е най-типично да заема начална (предвербална) позиция.

В следващата част на студията чрез анализа на примери, събрани от писмени източници (литературни произведения, медийни издания), ще се опитаме да проверим валидността на горепосочените хипотези. Тъй като идентификационният фокус поради неговата семантична специфичност не е толкова често явление в езика, предполага се примерите с идентификационен фокус да бъдат значително по-малобройни в сравнение с примерите за информационен фокус.

8. АНАЛИЗ

Двусъставните изречения с подлог и сказуемо (SV, VS) могат да бъдат с именно или с глаголно сказуемо. В тази студия ние се фокусираме върху изреченията с глаголно сказуемо, но тъй като изреченията с именно сказуемо с оглед на информационната структура носят някои отличителни белези, тук ще се спрем накратко и на изречения с именно сказуемо от типа [име *съм* име][26].

[26] Както от езиковедска, така и от философска гледна точна въпросът за изреченията с именно сказуемо е доста сложен. На него са посветени много изследвания, но все още има неразрешени проблеми. По тази причина ние ще засегнем в тази студия бегло въпроса за информационната структура на изреченията с именно сказуемо, без обаче да смятаме, че сме разрешили напълно въпроса и ще предоставим дискусията по този въпрос на бъдещи изследвания, които биха могли да се фокусират именно на проблема за изреченията с именно сказуемо.

Нека първо разгледаме следните примери.[27]

18. а. *Лошата мисъл е бумеранг. Тя ще се върне и ще ви удари много по-силно*. (БНК)

б. ***Какво** е лошата мисъл? → Лошата мисъл е **бумеранг**.*

19. а. *Фитнесът е здраве! Всеки е чувал този широко рекламиран девиз.* (БНК)

б. ***Какво** е фитнесът? → Фитнесът е **здраве**!*

20. *Бащата на Петър е учителят*.[28]

Най-естествената интерпретация за (18.а.) и (19.а.) е атрибутивна предикация, при която подлогът (референтно име) е топик, а предикатът (нереферентно име) е негов признак, функциониращ като фокус (информационен фокус). При структурите в (18.а.) и (19.а.) подлогът – топик е определен (членуван), а сказуемото – фокус е обикновено неопределено (нечленувано). Съществуват и примери с неопределено сказуемо с формата *един* (21.а.).

21. а. *С други думи, циклотронът е един „резонансен ускорител“. Ясно е, че с увеличението на енергията на всеки оборот радиусът на траекторията на частиците ще се увеличава, докато тя не напусне пределите на дуантите*.

б. *Циклотронът е първият цикличен ускорител*. (БНК)

При атрибутивната предикация разместването на позицията на подложното и сказуемното име (топика и фокуса) не е типично и топикът нормално заема начална позиция, а фокусът – крайна.

Изреченията с именно сказуемо имат още една прагматична употреба, наричана референтна (специфицираща) предикация. При референтната (специфицираща) предикация едното име (А) е топик, а другото име (Б) – фокус, чрез което се идентифицира референтът на топика, като се посочва уникалният член от множество алтернативи (в (20.) *учителят* (топик) се идентифицира с *бащата на Петър* (фокус)). Този фокус е фокусът, който ние разглеждаме като идентификационен фокус.

При референтната (специфицираща) предикация обикновено и двете имена са определени (членувани). В тези структури (20.) фокусът по-често заема начална позиция на подлог (*Бащата на Петър*), но дислокацията на фокуса в крайна позиция като сказуемно име също е възможна (22.).

22. *Учителят е **бащата на Петър***.

---

[27] За по-дългите текстове ще разгледаме само подчертаните изречения.

[28] Установихме следния пример в корпуса, но поради това, че подлогът е изразен е местоимение, а не с име вместо примера от корпуса ще използваме примера в (20): *Сега вече не бе така. Сега той беше учителят*. (БНК)

По-естествената начална позиция на фокуса в този тип структури се дължи на неговата функция на идентификационен фокус.

В български могат да се посочат и примери на референтна (специфицираща) предикация с именно сказуемо, в които топикът е неопределен, а фокусът – определен (23.а.).

23. а. *Този подход очевидно често отразява преценката, че когато става дума за особено опасни или трудни и враждебно настроени затворници, може да се окаже необходимо да бъдат взети специални мерки. Друга важна причина е сериозността на всяко нарушение на член 3*. (БНК)

б. **Сериозността на всяко нарушение на член 3*[Т] *е друга важна причина*[Ф].

в. *Сериозността на всяко нарушение на член 3*[Ф] *е друга важна причина*[Т].

Подлогът в (23.а.) (*друга важна причина*), изразяващ специфична неопределеност, може да бъде съпроводен от *един* (*една друга важна причина*). Такива са може би случаите с начален подлог с *един*, за които Иванчев (Ivanchev 1957) твърди, че функционират като топик.

За (23.а.) разглеждаме една необичайна информационна структура с неопределен подлог – топик и определено сказуемо – фокус, но от семантична гледна точка и контекста този пример не би могъл да бъде интерпретиран по друг начин (например като атрибутивна предикация, 23.б.), а само като референтна (специфицираща) предикация (23.в.).

Не всеки пример обаче с неопределен подлог – топик и определено сказуемо – фокус трябва да се интерпретира само като (23.в.). Така например, за (24.а.) би могло да се посочат следните информационни структури.

24.а. *Начало на всяка психология е безделието*. (Ницше)

б. *Начало на всяка психология*[Т] *е безделието*[Ф]. ← *Кое е начало на всяка психология?*

в. *Безделието*[Ф] *е начало на всяка психология*[Т]. ← *Кое е начало на всяка психология?*

г. *Безделието*[Т] *е начало на всяка психология*[Ф][29]. ← *Безделието е какво? / Какво е безделието?*

Различията между (23.б.) и (24.г.) могат да бъдат обяснени на базата на това, че докато *начало на всяка психология* (24.г.) би могло да бъде признак на *безделието*, то *друга важна причина* не би могла да функционира като признак на *сериозността на всяко нарушение на член 3*, от което произтича несъстоятелността на (23.б.).

[29] Тук интерпретацията ще бъде атрибутивна предикация.

Възможността за интерпретация на крайния фокус като идентификационен фокус в изречения с именно сказуемо (22.) може да бъде обяснена с формалния признак определеност на сказуемното име, който не е присъщ за фокуса в изречения с атрибутивна предикация. Този тип изречения биват наричани псевдо-клефт изречения (Akmajian 1970). За българския език информационната структурата на изреченията с референтна (специфицираща) предикация може да бъде тествана с *именно ~ а не друго*. Възможни трансформации са: при (20.) → ***Именно*** *бащата на Петър* ***(а не друг)*** *е учителят*. и при (24.в.) → ***Именно*** *безделието* ***(а не друго)*** *е начало на всяка психология.*

Съществуват обаче и изречения с определен (членуван) подлог и определено (членувано) сказуемно име, за които са възможни различни интерпретации, като (21.б.) От контекста на (21.а.), в който е използвано това изречение, може да се заключи, че *циклотронът* е топик, тъй като вече присъства в предишния контекст. Сказуемното име, обаче, в този пример не може да бъде интерпретирано като признак на подлога, а по-скоро представлява негова дефиниция. Този тип изречения се наричат в някои изследвания „(дескриптивно) идентифициращи изречения“ (Higgins 1979; Declerck 1988). Тъй като обаче те притежават някои особености, които ги различават от изреченията с идентификационен фокус, които ние разглеждаме, ще предпочетем да ги наричаме „уеднаквяващи изречения“. Докато при идентификационния фокус фокусът идентифицира референта на топика, като се посочва уникалният член от множество алтернативи (т. е. съществуват и други възможни алтернативи за референта), при „уеднаквяващите изречения“ за референта съществува една единствена алтернатива (А топик = Б фокус), с която той се уеднаквява[30]. В „уеднаквяващите изречения“ разместването на конституентите също е възможно, както при изреченията с идентификационен фокус, без да са променя семантиката на изречението. Възможните трансформации при (21.б.) са → ***Какво*** *е циклотронът?* → *Циклотронът е (=)* ***първият цикличен ускорител***. → ***Първият цикличен ускорител*** *е (=) циклотронът.*

Без експлицитен контекст на (21.б.), обаче, е възможна интерпретация, където подлогът (*циклотронът*) да функционира като фокус (идентификационен фокус), идентифициращ референта на сказуемото-топик. При тази интерпретация е възможно разместване на конституентите, без да има промяна в семантиката на изречението. (21.б.) → ***Кой*** *е първият цикличен ускорител.* → ***Циклотронът*** *е първият цикличен ускорител.* → *Първият цикличен ускорител е* ***циклотронът***.

[30] „Уеднаквяващият фокус“ може да се разглежда като специфична употреба на идентификационния фокус.

Могат да бъдат посочени и изречения, в които едното име е определено (членувано), а другото неопределено (нечленувано), при които също е възможна многозначна интерпретация. Нека разгледаме следното изречение.

25. *Бащата на Петър е шеф на тази фирма.*

а. *Бащата на Петър е* ***шеф на тази фирма****.* ← *Бащата на Петър* ***какво*** *е?* / ***Какво*** *е бащата на Петър?*

б. ***Бащата на Петър*** *е шеф на тази фирма.* ← ***Кой*** *е шеф на тази фирма? Шеф на тази фирма е* ***бащата на Петър****.*

в. ****Шеф на тази фирма*** *е бащата на Петър.* ← *Кой е бащата на Петър?*

В (25.) *шеф на тази фирма* може да функционира като фокус (признак) в изречение с атрибутивна предикация (25.а.) или неопределен топик в изречение с идентификационен фокус (25.б.), но не може да бъде идентификационен фокус поради липсата на признака определеност (25.в.).

Ако *шеф на тази фирма* се детерминира (26.), тогава това име бе могло да функционира като идентификационен фокус.

26. *Бащата на Петър е* ***шефът на тази фирма****.* ← ***Кой*** *е бащата на Петър?* → ***Шефът на тази фирма*** *е бащата на Петър.*

Наблюденията върху особеностите на информационната структура на изреченията с именно сказуемо са обобщени в Таблица 1.

Изреченията с именно сказуемо винаги съдържат топик и няма безтопикални изречения с именно сказуемо[31]. Поради специфичността им тези изреченията би трябвало да бъдат разглеждани отделно от изреченията с глаголно сказуемо, когато се дискутира въпросът за информационната структура.

Както показаха горните примери, в изреченията с именно сказуемо, изразяващи атрибутивна предикация, топикът е винаги определен и заема начална позиция на подлог, докато фокусът обикновено е неопределен (признак на подлога) и заема позицията на сказуемо. В изреченията с референтна (специфицираща) предикация фокусът (идентификационен) е винаги определен (членуван), докато топикът може да бъде както определен, така и неопределен, но определените топици са по-типични. Също така и топикът, и фокусът могат да заемат както начална, така и крайна позиция и интерпретацията на информационната структура е възможна само на контекстуално ниво.

По-долу ще разгледаме случаите с глаголно сказуемо.

---

[31] В някои изследвания се твърди, че структурите с идентификационен фокус при изреченията с именно сказуемо са безтопикални, но ние се придържаме към позицията, че в изреченията с именно сказуемо от типа [име *съм* име] едното име винаги е топик.

Таблица 1. Особености на информационната структура на изречения с именно сказуемо

подлог			сказуемо			тип предикация пример
детермини-раност	**позиция**	**прагматична роля**	**детермини-раност**	**позиция**	**прагматична роля**	
определен	начална	топик	неопре-делено	крайна	информа-ционен фокус	атрибутивна (18.), (19.), (21.а.), (24.г.)
определен	начална	идентифика-ционен фокус (уеднаквяващ фокус)	опре-делено	крайна	топик	референтна (21б.), (20.)
определен	начална	топик	опре-делено	крайна	идентифи-кационен фокус (уеднаквяващ фокус)	референтна (21б.), (22.)
неопределен	начална	топик	опре-делено	крайна	идентифи-кационен фокус	референтна (23.а.), (24.б.)
определен	начална	идентифика-ционен фокус	неопре-делено	крайна	топик	референтна (24.в.)

От примерите с именно сказуемо стана ясно, че фокусът може да заема както крайна, така и начална позиция и да бъде както определен, така и неопределен (Хипотеза 1). Какво показват примерите с глаголно сказуемо? Нека разгледаме първо следните примери.

27. [а.] *Фъртуната беснееше в зимната нощ. ...* [б.] *Мрак, студ и виелица бяха натиснали света.* [...] *В тоя грозен час дядо Коледа излезе из последното село. Той бе обиколил вече земята и привършил работата си.* [в.] *Оставаше само една схлупена къщурка, настрана от другите.* [г.] *Там живееше селският говедар с челядта си.* [...] [д.] *Старецът зачуден спря пред къщицата. ...* [е.] *Ала през стените идеше весела детска глъчка.* [...] [ж.] *В огнището пращеше огън.* [...] *На рогозката край огнището се боричкаха четири дечурлига…* [з.] *Едно мършаво младо петле спеше при чекръка до вратата.* [и.] *Стопанката слагаше софра за вечеря.* … [й.] *В туй време с виелицата*

долетя отдалеч звънът на селската камбана. [...] *Дядо Коледа ... каза: … петле щом има – тук да е – на трапезата…*[к.] *Спогледаха се мъжът и жената.* [л.] *Децата се смълчаха.* [..] *стопанинът въздъхна и каза: –… Гост имаме – трябва да го гостим,…*[м.] *Разплакаха се децата.*[32]

Таблица 2. Особености на подлога с оглед на словореда и детерминираността в изречения с глаголно сказуемо (27.)

Пример	**подлог**	
	позиция	**детерминираност**
(27.а.)	начална	определен
(27.б.)	начална	неопределен
(27.в.)	крайна	неопределено (форма с *един*)
(27.г.)	крайна	определен
(27.д)	начална	определен
(27.е.)	крайна	неопределен
(27.ж.)	крайна	неопределен
(27.з)	начална	неопределено (форма с *един*)
(27.и)	начална	определен
(27.й)	крайна	определен
(27.к)	крайна	определен
(27.л.)	начална	определен
(27.м.)	крайна	определен

28. [а.] *Отпред крачеха двама офицери с маузери в ръце.* [б.] *По средата на шосето вървеше хетманският старейшина като преводач в син украински жупан и папаха.* [в.] *Немците се събраха в каре насред площада в центъра на града.* [г.] *Заби барабан.* [д.] *Събра се малка група престрашили се жители.* [...] *Хетмановецът ... прочете високо заповедта на коменданта, майор Корф.* [е.] *Заповедта гласеше:* [...] *А в имението цареше*

[32] Изреченията са подбрани от текста на Константин Константинов *Приказки на щурчето* <https://chitanka.info/book/11814-prikazki-na-shturcheto> [23.12.2024]

голяма суматоха. [ж.] *Камшиците на хетманските стражари шареха селяшките гърбове.* [з.] *В губернията се зараждаше партизанско движение.* [...] [и.] *През нощта започнаха арести.* [й.] *По железопътната линия стачкуваха почти всички работници железничари.* [...][к.] *През нощта на гарата пристигна ешелон с германски войски.*[33]

Таблица 3. Особености на подлога с оглед на словореда и детерминираността в изречения с глаголно сказуемо (28.)

Пример	**подлог**	
	позиция	**детерминираност**
(28.а.)	крайна	неопределен
(28.б.)	крайна	определен
(28.в.)	начална	определен
(28.г.)	крайна	неопределен
(28.д.)	крайна	неопределен
(28.е.)	начална	определен
(28.ж.)	начална	определен
(28.з.)	крайна	неопределен
(28.и.)	крайна	неопределен
(28.й.)	крайна	неопределен
(28.к.)	крайна	неопределен

29. [а.] *Шофьор блъсна 13-годишно момиче в Дупница и избяга, съобщиха от полицията.*[34] [б.] *Инцидентът е станал на 19 декември.* [в.] *Момичето е настанено в столична болница с травма на коляното*.[35]
30. [а.] *– Кой живее в тая къща?* [б.] *Павка започна да обяснява, като се мъчеше да не изостава от коня на конника:* [в.] *– Тук живее адвокатът Лешчински.* [г.] *Вчера избяга.* [д.] *Изглежда, от вас се уплаши…*[36]

[33] Изреченията са подбрани от текста на Николай Островски, *Как се каляваше стоманата* <https://chitanka.info/text/25145-kak-se-kaljavashe-stomanata> [23.12.2024]

[34] Това е сложно съставно изречение, но ще го включим в анализа, като разгледаме само подчертаната част.

[35] <https://bit.ly/3HhamtQ> [20.12.2024.]

[36] Изреченията са подбрани от текста на Николай Островски, *Как се каляваше стоманата* <https://chitanka.info/text/25145-kak-se-kaljavashe-stomanata> [23.12.2024]

Таблица 4. Особености на подлога с оглед на словореда и детерминираността в изречения с глаголно сказуемо (29.), (30.)

пример	подлог	
	позиция	**детерминираност**
(29.а.)	начална	неопределен
(29.б)	начална	определен
(29.в)	начална	определен
(30.в.)	крайна	определен

31.[а.] *В дъното на площада пред Народното събрание, постоянно разкопаван и в ремонт, имаше струпани файтони, ландò, купета, кабриолети, брички и каруци.*[37] [б.] *От тях се отдели едно ландò – виенски тип.* [в.] *Двата черни коня бързо поеха в кариер.* [г.] *Зад колелата се вдигна прах.* [] *Човекът на капрата – възрастен, с голяма, бяла брада и засукани нагоре мустаци, облечен също в редингот и бяла фуражка с голяма кокарда, каквито носеха руските извозчици, опъна юздите.* [д.] *Единият кон се опита да се вдигне...*[38]

Таблица 5. Особености на подлога с оглед на словореда и детерминираността в изречения с глаголно сказуемо (31.)

пример	подлог	
	позиция	**детерминираност**
(31.а.)	крайна	неопределен
(31.б.)	крайна	неопределен
(31.в.)	начална	определен
(31.г.)	крайна	неопределен
(31.д.)	начална	определен

32. *Български ученици спечелиха общо 91 медала от международни, европейски, младежки и балкански олимпиади и състезания през 2024 г.*[39]

[37] И това изречение не е просто изречение, но се абстрахираме от подчиненото изречение *постоянно разкопаван и в ремонт* и разглеждаме само подчертаната част, която представлява просто изречение.

[38] Свобода Бъчварова, *Земя за прицел*. <https://chitanka.info/text/33340-zemja-za-pritsel> [23.12.2024]

[39] <https://bit.ly/3HjH2Th> [23.12.2024]

33. *Отпадането на граничния контрол ще направи Европа още по-силна и просперираща*.[40]

Таблица 6. Особености на подлога с оглед на словореда и детерминираността в изречения с глаголно сказуемо (32.) (33.)

пример	подлог	
	позиция	детерминираност
(32.)	начална	неопределен
(33.)	начална	определен

Особеностите на подлозите в тези примери (27.), (28.), (29.), (30.), (31.), (32.), (33.) с оглед на словореда и детерминираността са обобщени в Таблици 2, 3, 4, 5, 6. Обобщението на тези примери показва, че и определените, и неопределените (нечленувани, форми с *един*) форми могат да заемат начална (предвербална) и крайна (поствербална) позиция. Неопределените подлози в крайна позиция са повече от определените подлози в крайна позиция.

Неопределените подлози в крайна позиция изразяват информационен фокус (нова, непозната информация) или цялото изречение представлява фокус.[41] В (27.в.) само интерпретацията подлог – фокус е естествена (*Оставаше* ***само една схлупена къщурка***. ← ***Какво*** *оставаше?*). В (28.д., 28.и.) са възможни и двете интерпретации (*Събра се* ***малка група престрашили се жители***.←***Кой*** *се събра?/*←***Какво стана***? и *През нощта започнаха* ***арести***.← ***Какво*** *започна? /* ←***Какво стана***?).

Неопределените подлози в начална позиция, които, както се вижда от горните примери, са по-рядко срещани, също могат да изразяват информационен фокус (нова, непозната информация) (27.з.) или цялото изречение да представлява фокус (27.б.), (29.а.), (32.)[42]. Изреченията с начални неопределени фокуси имат по-голяма експресивност и по-естествено е да се разглеждат като стилистична употреба, при която цялото изречение функционира като фокус (***Какво става***?).

От горепосоченото може да се обобщи, че неопределените фокуси типично изразяват информационен фокус (нова, непозната информация) и в тази си функция нормално заемат крайна (поствербална) позиция, а когато са разполо-

[40] <https://novini.bg/article/2025031104264144870> [1.1.2025 г.]

[41] Това разграничение е условно, тъй като дори на основата на контекста е трудно да се разграничат подлозите – фокус от изреченията – фокус.

[42] Тези изречения могат да бъдат разглеждани и като изречения, в които подлогът е фокус.

жени в начална (предвербална) позиция, по-често цялото изречение придобива функцията на фокус (Хипотеза 1, Хипотеза 3).

Определените подлози също могат да заемат както начална (предвербална), така и крайна (поствербална) позиция, но началните определени подлози са по-често срещано явление. Това се обуславя от факта, че, както споменава Иванчев (Ivanchev 1968: 42), най-естественият начин на подреждане на конституентите в изречението е от позната, стара информация към нова, като при това подреждане началният подлог, който е типично топик, е определен (Хипотеза 4). С началните определени подлози се въвежда топикът, който е контекстуално обусловен (29.б.) или фокусът в предишната реч се трансформира в топик (например, 28.е). Реализирането на начален подлог – топик би могло да се свърже и с още няколко прагматично-текстови особености като универсални познания (34.), обичайно започване на изказването с нещо познато за участниците в дискурса или просто с въвеждане на нов топик в дискурса (35.) (Yovkova-Shii 2022a).

34. *Земята* е кръгла.

35. *Работниците се пръснаха по домовете си. Всички напуснаха работата, дори дежурният по гара. Дейността на Жухрай проличаваше. Това беше първата масова акция на гарата. Германците поставиха на перона тежка картечница. Тя напомняше хрътка в очакване на дивеч. С ръка върху ръчката до нея беше клекнал немски ефрейтор. Гарата опустя.*[43]

При някои изречения обаче за интерпретацията на началния определен подлог съществуват и други алтернативи – например началният определен подлог би могъл да бъде интерпретиран и като фокус в изречение – фокус (28.в.) ***Немците се събраха в каре насред площада в центъра на града. ← Какво стана?***

Както бе посочено, тъй като определеността е признак, присъщ за топика, който типично заема начална (предвербална) позиция, определените (членувани) подлози е по-типично да заемат начална (предвербална) позиция.

Началният определен подлог може да функционира и като идентификационен фокус. В събраните примери почти не бяха установени случаи, за които може да се твърди със сигурност, че са идентификационен фокус, с изключение на (31. д.).

Подлогът в (33.) също би могъл да бъде тълкуван като идентификационен фокус (ако предпоставката е множество алтернативи[44] като ***Не друго, а именно отпадането на граничния контрол*** *ще направи Европа още по-силна и просперираща*), но тъй като не беше установен експлицитен контекст за такава ин-

[43] Изреченията са подбрани от текста на Николай Островски 1944, *Как се каляваше стоманата* <https://chitanka.info/text/25145-kak-se-kaljavashe-stomanata> [23.12.2024]

[44] Хипотеза 2.

терпретация, категорично твърдение на може да бъде направено. Рядката употреба на идентификационния фокус в речта произтича от неговата специфика.

Най-типичната интерпретация за крайните определени подлози е информационен фокус (27.г.), (27.й.). Прагматичната роля фокус на тези подлози се обуславя от факта, че преместването на подлога от каноничната му предвербална позиция в поствербална или крайна позиция се разглежда като един от механизмите за фокусиране (Tisheva, Dzhonova 2006). (30.в.) експлицира такава употреба (сравни (30.а.) – ***Кой*** *живее в тая къща?* и (30.в.) – *Тук живее* ***адвокатът Лешчински***.)

Определените подлози – фокус в ролята им на информационен фокус, подобно на идентификационния фокус, не изразяват нова информация, а само актуализират вече позната информация (членуването обуславя това), но се интепретират не като идентификационен фокус, а като информационен фокус, когато за тях не се предполага наличието на множество алтернативи (Хипотеза 2).

Крайната позиция на подлозите (*мъжът и жената, децата*) в изреченията (27.к., 27.м.), чиято най-естествена интерпретация е изречения – фокус, не е най-типичната, но може да се предположи, че преместването на подлозите в тези изречения в крайна позиция е резултат от прилагане на механизма за дислокация на подлога в крайна позиция, когато той е фокус.

Взаимовръзката между словореда, детерминираността и прагматичната роля на подлога в изречения с глаголно сказуемо, дискутирана по-горе, е обобщена в Таблица 7.

Таблица 7. Взаимовръзка между словоред, детерминираност и прагматична роля на подлога в изречения с глаголно сказуемо

пример	**подлог**		
	позиция	**детерминираност**	**прагматична роля**
(27.а.)	начална	определен	топик/информационен фокус[45]
(27.б.)	начална	неопределен	информационен фокус
(27.в.)	крайна	неопределен (форма с *един*)	информационен фокус
(27.г.)	крайна	определен	информационен фокус
(27.д)	начална	определен	топик/информационен фокус
(27.е.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(27.ж.)	крайна	неопределен	информационен фокус

[45] Под „информационен фокус“ в тази таблица обединяваме случаите с фокусиран конституент и фокусирано изречение.

(27.з)	начална	неопределен (форма с *един*)	информационен фокус
(27.и)	начална	определен	топик/информоционен фокус
(27.й)	крайна	определен	информационен фокус
(27.к)	крайна	определен	информационен фокус
(27.л.)	начална	определен	топик/информационен фокус
(27.м.)	крайна	определен	информационен фокус
(28.а.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(28.б.)	крайна	определен	информационен фокус
(28.в.)	начална	определен	топик/информационен фокус
(28.г.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(28.д.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(28.е.)	начална	определен	топик
(28.ж.)	начална	определен	топик/информационен фокус
(28.з.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(28.и.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(28.й.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(28.к.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(29.а.)	начална	неопределен	информационен фокус
(29.б)	начална	определен	топик
(29.в)	начална	определен	топик
(30.в.)	крайна	определен	информационен фокус
(31.а.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(31.б.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(31.в.)	начална	определен	топик/информационен фокус
(31.г.)	крайна	неопределен	информационен фокус
(31.д.)	начална	определен	идентификационен фокус
(32.)	начална	неопределен	информационен фокус
(33.)	начална	определен	топик/идентификационен фокус

9. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В тази студия формулирахме няколко хипотези относно фокуса и неговото реализиране в информационната структура на простото изречение в писмения български език и на базата на данни от писмени източници се опитахме да установим тяхната валидност.

Анализът на данните показа, че подлогът – определен или неопределен – може да заема както начална, така и крайна позиция (Хипотеза 1). Фокусирани-

те фокуси са по-често неопределени, изразяващи нова, непозната информация (информационен фокус) (Хипотеза 3), но има и фокусирани определени фокуси, изразяващи позната, но неактуализирана информация. Разграничението на определения (членуван) информационен фокус от идентификационния фокус, който също е определен (членуван), се обосновава от наличието на множество от алтернативи, характерно за идентификационния, но не и за информационния фокус (Хипотеза 2). Поради факта, че детерминираността е свързана с топика, който типично при каноничния словоред заема начална позиция, определените (членувани) подлози заемат по-често начална позиция. Тъй като обаче фокусирането е свързано с преместването на подлога в крайна позиция, определени (членувани) подлози – фокус също се срещат в крайна позиция (Хипотеза 2). Определените (членувани) подлози могат да функционират както като топик, така и като фокус – информационен и идентификационен. За разграничаването на тези три прагматични роли не съществуват абсолютни критерии (Хипотеза 2). Неидентификационните фокусирани подлози могат да изразяват информационен фокус или цялото изречение, в което са употребени, да представлява фокус (изречение – фокус) (Хипотеза 3). По признаците детерминираност, тип информация (не нова, а позната) и начална позиция в изречението идентификационният фокус се доближава до топика (Хипотеза 4), но поради своята специфичност не се среща често в речта.

В тази студия дискутирахме главно изречения с глаголно сказуемо, но при анализа се спряхме и на изречения с именно сказуемо (атрибутивна предикация и референтна (специфицираща) предикация), поради някои техни специфични черти. При атрибутивната предикация подлозите са определени, а предикатът – признак обикновено е неопределен (нечленуван или форма с *един*). При атрибутивната предикация разместването на позицията на подложното и сказуемното име (топика и фокуса) не е типична. При референтната (специфицираща) предикация топикът може да бъде и неопределен, но фокусът (идентификационен) е винаги определен. При референтната (специфицираща) предикация разместването на конституентите е възможно.

Някои от наблюденията в тази студия са базирани на предположения на автора от гледна точка на контекстуално-дискурсните особености на анализираните текстове. В бъдещи изследвания бихме искали да проверим валидността на тези наблюдения на базата на интервюта с носителите на езика.

Литература / References

Akmajian 1970: Akmajian, A. *Aspects of the grammar of focus in English*. Ph. D. dissertation, MIT.

Andreychin 1978: Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo. (Андрейчин 1978: Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство.)

Andreychin et al. 1953: Andreychin, L., K. Popov, M. Ivanov. *Savremenen balgarski ezik. Uchebnik za parvi kurs na uchitelskite instituti*. Sofia: Narodna prosveta. (**Андрейчин и др. 1953**: Андрейчин, Л., К. Попов, М. Иванов. *Съвременен български език. Учебник за първи курс на учителските институти*. София: Народна просвета.)

Declerck 1988: Declerck, R. *Studies on copular sentences, clefts and pseudo-clefts*. Leuven: Leuven University Press.

Dik, Hengeveld 1997: Dik, S., K. Hengeveld. *The theory of functional grammar*. *Part II. Complex and derived constructions*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Dyer 1992: Dyer, D. *Word order in the simple Bulgarian sentence. A study in grammar, semantics and pragmatics*. Amsterdam-Atlanta: Rodopy.

Erteschik-Shir 2007: Erteschik-Shir, N. *Information structure*. Oxford: Oxford University Press.

Fesenmeier 2009: Fesenmeier, L. On two functions of verb-subject order in Old Italian. – In: Mereu, L. (Ed.). *Information structure and its interfaces*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, pp. 229 – 265.

Friedman 1976: Friedman, V. The questions of a Bulgarian indefinite article. – In: *Bulgaria past & present*. Ohio: American association for the advancement of Slavic studies, pp. 334 – 340.

Gebert 2009: Gebert, L. Information structure in Slavic languages. – In: Mereu, L. (Ed.). *Information structure and its interfaces*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pp. 307 – 322.

Georgiev 1978: Georgiev, S. Leksiko-morfologichna modifikatsiya na parvichnoto chislitelno edin v savremenniya balgarski ezik. – In: Pashov, P. (Ed.). *Pomagalo po balgarska morfologiya. Imena*. Sofia: Nauka i izkustvo, pp. 397 – 410. (**Георгиев 1978**: Георгиев, С. Лексико-морфологична модификация на първичното числително един в съвременния български език. – В: Пашов, П. (съст.). *Помагало по българска морфология. Имена*. София: Наука и изкуство, с. 397 – 410.)

Givón 1981: Givón, T. On the development of the numeral ‘one’ as an indefinite marker. – *Folia Linguistica Historica*, II/l, pp. 35 – 53.

Halliday 1967: Halliday, M. A. K. Notes on transitivity and theme in English. – *Journal of linguistics*, vol. 3, № 1, pp. 37 – 81.

Halliday 1985: Halliday, M. A. K. *In introduction to functional grammar*. London: Arnold.

Heine 1997: Heine, B. *Cognitive Foundations of Grammar*. New York – Oxford: Oxford University Press.

Higgins 1979: Higgins, F. R. *The pseudo-cleft construction in English*. New York: Garland.

Hockett 1958: Hockett, Ch. F. *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.

Ivanchev 1957: Ivanchev, S. Nablyudeniya varhu upotrebata na chlena v balgarski ezik. – *Balgarski ezik*, № 6, pp. 499 – 524. (**Иванчев 1957**: Иванчев, С. Наблюдения върху употребата на члена в български език. – *Български език*, № 6, с. 499 – 524.)

Ivanchev 1968: Ivanchev, S. Problemi na aktualnoto chlenenie na izrechenieto. – *Slavyanska filologiya*, vol. 10, pp. 39 – 53. (**Иванчев 1968**: Иванчев, С. Проблеми на актуалното членение на изречението. – *Славянска филология*, т. 10, с. 39 – 53.)

Janinskaja 2016: Janinskaja, K. Information structure in Slavic. – In: Féry, C., S. Ishihara (Eds.). *Information structure*. Oxford: Oxford University Press, pp. 709 – 732.

Kiss 1998: Kiss, K. Identificational focus versus information focus. – *Language*, vol. 74, № 2, pp. 245 – 273.

Krapova 2002: Krapova, I. On the Left Periphery of the Bulgarian sentence. – *University of Venice Working Papers in Linguistics*, vol. 12, pp. 107 – 128.

Krapova 2004: Krapova, I. Word order in topic-focus structures in the Balkan languages. – *Romània Orientale*, vol. 17, pp. 139 – 162.

Krifka 2008: Krifka, M. Basic notions of information structure. – *Acta Linguistica Hungarica*, vol. 55, pp. 243 – 276.

Maslov 1956: Maslov, Ju. *Ocherk bolgarskoj grammatiki*. Moskva: Izdatel'stvo literatury na inostrannyh jazykah. (**Маслов 1956**: Маслов, Ю. *Очерк болгарской грамматики*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.)

Naylor 1983: Naylor, K. E. On expressing 'definiteness' in the Slavic languages and English. – In: Flier, M. (Ed.). *American contributions to the ninth international congress of slavists. Vol. I. Linguistics*. Columbus, Ohio: Slavica, pp. 203 – 220.

Nitsolova 2001: Nitsolova, R. Za kontrastniya fokus s chastitsi v balgarskiya ezik. – In: Koeva, S. et al. *Savremenni lingvistichni teorii*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, pp. 76 – 85. (**Ницолова 2001**: Ницолова, Р. За контрастния фокус с частици в българския език. – В: Коева, С. и др. *Съвременни лингвистични теории*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, с. 76 – 85.)

Nitsolova 2008: Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Oxridski". (**Ницолова 2008**: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски".)

Neeleman, Vermeulen 2012: Neeleman A., R. Vermeulen (Eds.). *The Syntax of Topic, Focus, and Contrast. An Interface-based Approach*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Őhl 2010: Őhl, P. Formal and functional constraints on constituent order and their universality. – In: Breul, C., E. Göbbel (Eds.). *Comparative and contrastive studies on information structure*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, pp. 231 – 275.

Reinhart 1981: Reinhart, T. Pragmatics and linguistics: an analysis of sentence topics. – *Philosophica*, vol. 27, pp. 53 – 94.

Rudin 1986: Rudin, C. *Aspects of Bulgarian syntax. Complementizers and wh-constructions*. Columbus: Slavica Publishers.

Shimoji 2018: Shimoji, M. Information structure, and focus-marking hierarchies in Ryukyuan languages. – *Gengo Kenkyu*, vol. 154, pp. 85 – 121.

Skopeteas, Fanselow 2010: Skopeteas, S., G. Fanselow. Focus types and argument asymmetries. A cross-linguistic study in language production. – In: Breul, C., E. Göbbel (Eds.). *Comparative and Contrastive Studies on Information Structure*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, pp. 169 – 197.

Stamenov 1985: Stamenov, Hr. Za upotrebata na edin kato pokazatel na neoperelenost v balgarskiya ezik (v sravnenie s angliyski). – *Ezik i literatura*, № 3, pp. 33 – 44. (**Стаменов 1985**: Стаменов, Хр. За употребата на един като показател за неопределеност в българския език (в сравнение с английски). – *Език и литература*, № 3, с. 33 – 44.)

Stankov 1995: Stankov, V. Semantichni osobenosti na kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik. – In: Stankov, V. et al. *Problemi na gramatichninata sistema na balgarskiya ezik*. Sofia: Akademichno izdatelstvo "Marin Drinov", pp. 87 – 150. (**Станков 1995**: Станков, В. Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език. – В: Станков, В. и др. *Проблеми на граматичната система на българския език*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов", с. 87 – 150.)

Stankov, Ivanova 1989: Stankov, V., M. Ivanova. Za neopredelenite imenni sintagmi, izrazyavashti spetsifichnost/nespetsifichnost. – *Balgarski ezik*, № 1, pp. 14 – 27. (**Станков, Иванова 1989**: Станков, В., М. Иванова. За неопределените именни синтагми, изразяващи специфичност/неспецифичност. – *Български език*, № 1, с. 14 – 27.)

Stoyanov 1980: Stoyanov, S. *Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo. (**Стоянов 1980**: Стоянов, С. *Граматика на българския книжовен език*. София: Наука и изкуство.)

Tisheva 2007: Tisheva, Y. On right dislocation and marginalization in Bulgarian. – In: Kosta, P., L. Schurcks (Eds.). *Linguistic investigations into formal description of Slavic languages.* Frankfurt am Main: Peter Lang International Verlag der Wissenschaften, pp. 389 – 397.

Tisheva 2009: Tisheva, Y. Za slovorednite modeli na balgarskoto prosto izrechenie. – In: *Otgovornostta pred ezika*. T. 3. Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", pp. 244 – 255. (**Тишева 2009**: Тишева, Й. За словоредните модели на българското просто изречение. – В: *Отговорността пред езика*. Т. 3. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски", с. 244 – 255.)

Tisheva 2013: Tisheva, Y. *Pragmatichni aspecti na ustnata rech*. Tsentar za semiotichni i kulturni izsledvaniya. (**Тишева 2013**: Тишева, Й. *Прагматични аспекти на устната реч*. Център за семиотични и културни изследвания. <http://cssc-bg.com/e-library/publications/papers/pragmatical-aspects-3>)

Tisheva, Dzhonova 2006: Tisheva, Y., M. Dzhonova. Stariyat "nov" topik. – In: *Slavistika i obshtestvo. Sbornik s dokladi ot VII natsionalni slavistichni cheteniya*. Sofia: Heron press, pp. 231 – 237. (**Тишева, Джонова 2006**: Тишева, Й., М. Джонова. Старият „нов" топик. – В: *Славистика и общество. Сборник с доклади от VII национални славистични четения*. София: Херон прес, с. 231 – 237.)

Vallduví, Engdahl 1996: Vallduví, E., E. Engdahl. The linguistic realization of information packaging. – *Linguistics*, vol. 34, pp. 459 – 519.

Vaseva-Kadankova 1980: Vaseva-Kadankova, I. Nablyudeniya varhu ednorodnite chasti na izrechenieto s ogled kam aktualnoto chlenenie. – In: *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity*, pp. 119 – 129. (**Васева-Кадънкова 1980**: Васева-Кадънкова, И. Наблюдения върху еднородните части на изречението с оглед към актуалното членение. – В: *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity*, с. 119 – 129.)

Yovkova-Shii 2022a: Yovkova-Shii, E. Informatsionna struktura na balgarskoto izrechenie s ogled na podloga. – *Izvestiya na IBE*, t. XXXV, pp. 176 – 193. (**Йовкова-Шии 2022a**: Йовкова-Шии, Е. Информационна структура на българското изречение с оглед на подлога. – *Известия на ИБЕ*, т. XXXV, с. 176 – 193.)

Yovkova-Shii 2022b: Yovkova-Shii, E. The grammaticalization of the numeral edin in Bulgarian. – *Slavia Iaponica*, vol. 25, pp. 83 – 102.

Yovkova-Shii 2024: Yovkova-Shii, E. Identificational focus in the written Bulgarian language. – *Journal of Research Institute*. Kobe city University of Foreign Studies, vol. 65, pp. 197 – 214.

Zimmermann 2008: Zimmermann, M. Contrastive focus and emphasis. – *Acta Linguistica Hungarica*, vol. 55, pp. 347 – 360.

Zubizarreta 1998: Zubizarreta, M. L. *Prosody, Focus and Word Order*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Проф. д.н. Елеонора Йовкова-Шии
Университет Тояма, Япония
yovshii@las.u-toyama.ac.jp
https://orcid.org/0000-0002-6121-1050

Eleonora Yovkova-Shii, Prof. Dr.Sc.
University of Toyama, Japan
yovshii@las.u-toyama.ac.jp
https://orcid.org/0000-0002-6121-105